काक्षीवती घोषा। अश्विनौ। जगती, १४ त्रिष्टुप्

यो वां परिज्मा सुवृदश्विना रथो दोषामुषासो हव्यो हविष्मता।
शश्वत्तमासस्तमु वामिदं वयं पितुर्न नाम सुहवं हवामहे॥ १०.०३९.०१

अश्विनौ- हे प्राणेशौ। यः। वाम्- युवयोः। परिज्मा- परितो गन्ता। सुवृत्- सुष्ठु वर्तमानः। रथः- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीको रथः। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। दोषामुषसः- दिवारात्रम्। हविष्मता- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्ययुक्तेनोपासकेन। हव्यः- ह्वातव्यः। तम्। इदम्- इमम्। वः- युवयोः। रथम्। सुहवम्- शोभनाह्वानम्। शश्वत्तमासः- सनातनधर्मस्थाः। वयम्। पितुर्न नाम- पालकस्य नामेव। हवामहे- आह्वयामः॥१॥

चोदयतं सूनृताः पिन्वतं धिय उत्पुरंधीरीरयतं तदुश्मसि।
यशसं भागं कृणुतं नो अश्विना सोमं न चारुं मघवत्सु नस्कृतम्॥ १०.०३९.०२

सूनृताः- प्रियहितवाचः। चोदयतम्- चोदनं कुरुतम्। धियः- चित्तधारणाः। पिन्वतम्- पूरयतम्। पुरन्धीः- प्रज्ञाः। ईरयतम्- प्रेरयतम्। तत्। उश्मसि- कामयामहे। अश्विना- हे प्राणेशौ। यशसम्- कीर्तियुक्तम्। भागम्- अस्मत्सौभाग्यम्। नः- अस्मभ्यम्। कृणुतम्- कुरुतम्। चारुम्- सुन्दरम्। सोमम्- रसम्। न- इव। मघवत्सु- दैवीसंपद्वत्सु। नः- अस्मान्। कृतम्- कुरुतम्॥२॥

अमाजुरश्चिद्भवथो युवं भगोऽनाशोश्चिदवितारापमस्य चित्।
अन्धस्य चिन्नासत्या कृशस्य चिद्युवामिदाहुर्भिषजा रुतस्य चित्॥ १०.०३९.०३

अमाजुः- जूर्यन्त्याः। चित्- अपि। युवम्- युवाम्। भगः- सुभगौ। भवथः। अनाशोः- अनशनस्य। चित्- अपि। अपमस्य- धनादिभिर्निकृष्टस्य च। अविताराः- रक्षकौ। नासत्या- हे सत्यस्वरूपौ। अन्धस्य चित्- नेत्रहीनस्यापि। कृशस्य- दुर्बलस्यापि। रक्षकौ। रुतस्य चित्- व्याधेरपि। भिषजा- भिषजौ। आहुः- इति वदन्ति॥३॥

Dr. Rangani

WEBOLIM

युवं च्यवानं सनयं यथा रथं पुनर्युवानं चरथाय तक्षथुः।

निष्टौग्र्यमूहथुरद्भ्यस्परि विश्वेत्ता वां सवनेषु प्रवाच्या॥ १०.०३९.०४

युवम्- युवाम्। च्यवानम्- च्युतिं गतम्। सनयम्- पुराणं जीर्णं गतम्। चरथाय- सञ्चाराय। यथा। रथम्। नवम्। तथा। युवानम्- तरुणम्। तक्षथुः- चक्रथुः। अद्भ्यस्परि- जीवोदकधाराभ्यः परि। तौग्र्यम्- भुज्युं चिद्रश्मिभावुकम्। ऊहथुः- निर्वाहं चक्रथुः। विश्वा- सर्वाणि। ता- तानि। वाम्- युवयोः कर्माणि। सवनेषु- युवयोर्भजनेषु। प्रवाच्या- प्रवाच्यानि वक्तव्यानि॥४॥

पुराणा वां वीर्या३ प्र ब्रवा जनेऽथो हासथुर्भिषजा मयोभुवा।

ता वां नु नव्यावसे करामहेऽयं नासत्या श्रदरिर्यथा दधत्॥ १०.०३९.०५

नासत्या- हे सत्यस्वरूपौ। वाम्- युवयोः। पुराणा- प्राचीनानि। वीर्या- वीर्याणि। जने- जनेषु। प्र ब्रव- प्रकर्षेण वदामि। अथो- अपि च। मयोभुवा- आनन्दकरौ। भिषजा- वैद्यौ। आसथुः- भवथः। यथा। अयम्- एषः। अरिः- भवन्मार्गगः। श्रत्- श्रद्धाम्। दधत्- दधाति। तथा। नव्यौ- अभिनवौ। ता वाम्- तादृशौ युवाम्। अवसे- रक्षायै। करामहे- कुर्मः॥५॥

इयं वामह्वे शृणुतं मे अश्विना पुत्रायेव पितरा मह्यं शिक्षतम्।

अनापिरज्ञा असजात्यामतिः पुरा तस्या अभिशस्तेरव स्पृतम्॥ १०.०३९.०६

अश्विना- हे प्राणेशौ। वाम्- युवाम्। इयम्- एषाहम्। अह्वे- आह्वये। पितरा- पितरौ। पुत्रायेव- सुताय यथा तथा। मह्यम्- मे। शिक्षतम्- विद्यां दत्तम्। अनापिः- अबन्धुः। अज्ञा - ज्ञानरहिता। असजात्यामतिः- अश्रद्धेया। अभिशस्तिर्मामागच्छति। तस्या अभिशस्तेः। पुरा- प्रागेव। अव स्पृतम्- मामवपारयतम्॥ ६॥

युवं रथेन विमदाय शुन्ध्युवं न्यूहथुः पुरुमित्रस्य योषणाम्।

युवं हवं वध्रिमत्या अगच्छतं युवं सुषुतिं चक्रथुः पुरंधये॥ १०.०३९.०७

युवम्- युवाम्। रथेन- स्ववाहनेन। विमदाय- मदवियुक्तायोपासकाय। पुरुमित्रस्य- बहुसखस्य। योषणाम्- पुत्रीम्। शुन्ध्युवम्- शुद्धाम्। न्यूहथुः- प्रापयताम्। युवम्- युवाम्। वध्रिमत्याः-

Dr. Rangaji

WEBOLIM

चित्तस्य देशबन्धनयुक्तायाः। त्वं विश्वस्य जगत इति मन्त्रे वध्रिशब्दस्य पाशार्थ उच्यते सायणेन। बध्यते अनेनेति वध्रिः। हवम्- आह्वानं श्रुत्वा साहाय्याय। अगच्छतम्- आगच्छथः। युवम्- युवाम्। पुरन्धये- प्रभूतप्रज्ञायै। सुषुतिम्- शोभनरसनिष्पत्तिम्। चक्रथुः ॥७॥

युवं विप्रस्य जरणामुपेयुषः पुनः कलेरकृणुतं युवद्वयः।
युवं वन्दनमृश्यदादुदूपथुर्युवं सद्यो विश्पलामेतवे कृथः॥ १०.०३९.०८

युवम्- युवाम्। जरणाम्- जीर्णम्। उपेयुषः- गतस्य। विप्रस्य- मेधाविनः। कलेः- मन्त्रशब्दवतः। कल शब्दसंख्यानयोः। वयः। पुनः- भूयः। युवत्- यौवनमयम्। अकृणुतम्- अकुरुताम्। युवम्- युवाम्। वन्दनम्- स्तुतिपरम्। श्यथात्- कूपोपलक्षितबन्धनात्। ऊपथुः- उदैरयतम्। युवम्- युवाम्। सद्यः- क्षणात्। विश्पलाम्- विशां पालनसङ्ग्रहशक्तिम्। ला ग्रहे। विशः प्रजाः पात्यनेन सैन्येन तल्लाति यया तामिति दयानन्दः। एतवे- गमनाय। कृथः- चक्रथुः ॥८॥

युवं ह रेभं वृषणा गुहा हितमुदैरयतं ममृवांसमश्विना।
युवमृबीसमुत तप्तमत्रय ओमन्वन्तं चक्रथुः सप्तवध्रये॥ १०.०३९.०९

गुहा हितम्- वृत्रैर्बन्धने निहितम्। ममृवांसम्- म्रियमाणम्। रेभम्- मन्त्रम्। अश्विना- प्राणेशौ। युवम्- युवाम्। उदैरयतम्- उत्तारितवन्तौ। युवम्- युवाम्। सप्तवध्रये- शुष्कसप्तभूमिकादीनाय। अत्रये- अग्न्युपासकाय। ऋबीसम्- अपगततेजस्कं पृथिवीद्रव्यम्। तप्तम्। ओमन्वन्तम्- रक्षाशक्तियुक्तम्। चक्रथुः ॥९॥

युवं श्वेतं पेदवेऽश्विनाश्वं नवभिर्वाजैर्नवती च वाजिनम्।
चर्कृत्यं ददथुर्द्रावयत्सखं भगं न नृभ्यो हव्यं मयोभुवम्॥ १०.०३९.१०

युवम्- युवाम्। श्वेतम्- शुभ्रम्। नवभिः नवती वाजैः- प्रभूतगतिभिर्युक्तम्। वाजिनम्- संपत्करम्। चर्कृत्यम्- कर्मशीलम्। द्रावयत्सखम्- द्रवीभूतसखिहृदयम्। मयोभुवम्- सुखकरम्। हव्यम्- शोभनाह्वानम्। नृभ्यः- वीरेभ्यः। भगं न- सौभाग्यमिव। अश्वम्- तुरगोपलक्षितप्राणम्। ददथुः- प्रयच्छतम् ॥१०॥

Dr. Rangaji

WEBOLIM

न तं राजानावदिते कुतश्चन नांहो अश्नोति दुरितं नकिर्भयम्।

यमश्विना सुहवा रुद्रवर्तनी पुरोरथं कृणुथः पत्न्या सह॥ १०.०३९.११

यम्। पुरोरथम्- अस्माकं सुमार्गनयनाय पुरोगामिनं रथम्। पत्न्या सह- उषसा विद्यया स्वपत्न्या सह। सुहवा- शोभनाह्वानौ। रुद्रवर्तनी- रुद्रमार्गगौ। राजानौ- रञ्जकौ। अदिते- अखण्डप्रकृतिजौ। अश्विना- प्राणेशौ। कृणुथः- कुरुथः। तम्। अंहः दुरितम्- पापम्। भयम्- भीतिः। नकिः अश्नोति- नाश्नाति ॥११॥

आ तेन यातं मनसो जवीयसा रथं यं वामृभवश्चक्रुरश्विना।

यस्य योगे दुहिता जायते दिव उभे अहनी सुदिने विवस्वतः॥ १०.०३९.१२

अश्विना- हे प्राणेशौ। यम्। वाम्- युवयोः। रथम्- रंहणप्रतीकं स्ववाहनम्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। ऋभवः- उरु भासमानाश्चित्किरणाः। चक्रथुः। यस्य। योगे। दिवो दुहिता- चिदाकाशजा उषा विद्या। जायते। विवस्वतः- आत्मसूर्यात्। उभे अहनी- अभ्युदयनिःश्रेयसे च। सुदिने- शोभने जाते। तेन। मनसो जवीयसा- मनसो वेगसंपन्नेन। रथेन। आ यातम्- आगच्छतम् ॥१२॥

ता वर्तिर्यातं जयुषा वि पर्वतमपिन्वतं शयवे धेनुमश्विना।

वृकस्य चिद्वर्तिकामन्तरास्याद्युवं शचीभिर्ग्रसिताममुञ्चतम्॥ १०.०३९.१३

ता- तादृशौ। अश्विना- प्राणेशौ। युवाम्। जयुषा- जयशीलेन रथेन। पर्वतम्- आशरीरम्। वि यातम्- विशेषेण व्याप्नुतम्। शयवे- निद्रिताय प्रज्ञारहितायेति भावः। प्रबोधनार्थम्। धेनुम्- चिद्रश्मिम्। अपिन्वतम्- पूरयतम्। वृकस्य- हिंसकस्य। आस्यादन्तः- मुखात्। ग्रसिताम्। वर्तिकाम्- पक्षिणीं मुमुक्षुप्रतीकभूताम्। शचीभिः- प्रज्ञाभिः। अमुञ्चतम् ॥१३॥

एतं वां स्तोममश्विनावकर्मातक्षाम भृगवो न रथम्।

न्यमृक्षाम योषणां न मर्ये नित्यं न सूनुं तनयं दधानाः॥ १०.०३९.१४

Dr. Rangaji

WEBOLIM

अश्विनौ- हे प्राणेशौ। वाम्- युवयोः। एतं स्तोमम्- इमं मन्त्रम्। अकर्म- अकुर्म। भृगवः- ऋभवश्चित्किरणाः। न रथम्- भवद्वाहनमिव। अतक्षामः- वयं मन्त्रं संस्कृतवन्तः। मर्ये- पत्ये। योषणाम्- पत्नीम्। न- इव। न्यमृक्षाम- संस्कृतवन्तः। तनयम्- पुत्रम्। न- इव। सूनुम्- रसनिष्पत्तिम्। नित्यम्। दधानाः- धृतवन्तः ॥१४॥

Dr. Ranganji

WEBOLIM